

İŞÇİ DÖVİZLERİNİN TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI BİLANÇOSUNA ETKİSİ

Doç. Dr. Hakan SARITAŞ
Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
hsaritas@pau.edu.tr

ÖZET

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan önemli ölçüde zarar gören ve nüfusu gittikçe yaşlanan Avrupa ülkelerine 1970'li yıllardan itibaren genç işgücü sağlamaya başlamıştır. Yurt dışına giden Türk işçileri birikimlerini gittikleri yabancı ülkelerde değerlendirmek yerine Türkiye'de değerlendirmeyi tercih etmişlerdir. Bu durumun ana nedeni yurt dışına giden işçilerin, ailelerini Türkiye'de bırakmış olmalarıdır. 1976 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde kurulan işçi dövizleri hesapları ile çalışmak için yurt dışına giden Türk işçilerine ait mevduat tek bir kalemde toplanmaya çalışılmıştır. Dünya'da hiçbir merkez bankasında örneği olmayan işçi dövizleri hesapları zamanla TCMB bilançosunda ciddi boyutta bir yükümlülük haline gelmiş ve mevduat kalemi içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışmada işçi dövizleri kaleminin toplam mevduat ve brüt döviz rezervi içindeki yeri incelenmiş, TCMB bilançosunda işçi dövizleri ile ilgili temel analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İşçi Dövizleri, İşçi Gelirleri, TCMB Bilançosu*

EFFECTS OF WORKERS' REMITTANCES ON THE BALANCE SHEET OF THE CENTRAL BANK OF TURKEY

ABSTRACT

Since the beginning of the 1970s, Turkey has started to provide young work force to European countries suffered from the Second World War with aged population. Turkish workers abroad preferred to keep their savings in Turkey rather than countries where they work. The main reason for this is that workers usually go abroad (especially to European countries) alone leaving other family members in Turkey. They prefer to send their savings to Turkey so that their family members maintain their lives in Turkey. In 1976 Central Bank of Turkey established foreign currency deposit account for this people called workers' remittance. Since these accounts provide cheap and suitable foreign currency to foreign currency reserves of Turkey, these accounts firstly beneficial for Turkey. Unlike other countries, over time, workers' remittances created important part of the liabilities of the Central Bank of Turkey. In this article, we examined the importance of remittances in the balance sheet of the Central Bank of Turkey. Also some analyses have been conducted on the

remittances with regard to total foreign currency reserves, interest rate and total liabilities.

Key Words: *Foreign Currency Deposit Account, Workers' Remittances, Balance Sheet*

1. GİRİŞ

1960'lı yıllarda Türkiye'deki sıkıntılı ekonomik süreçle birlikte başta Almanya'ya olmak üzere birçok ülkeye göçler başlamıştır. Bu göçlerle birlikte yurtdışına işçi olarak giden Türk vatandaşlarının kazandıkları dövizleri Türkiye'de değerlendirmek istemeleri ve Türkiye'nin bu süreçte giderek artan döviz gereksinimi nedeniyle işçi dövizleri hesapları kurulması düşünülmüştür. Bu taleplerin organize, güvenli ve ekonomik olarak düzenlenmesi amacıyla 1976 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) nezdinde işçi dövizleri hesapları kurulmuştur. Bu hesaplar uzun süre baş gösteren döviz bunalımına ciddi bir çözüm alternatifi oluşturmuştur. Yurt dışında çalışan vatandaşların ileride Türkiye'ye dönme düşüncelerinin olması ve bu sebeple ileriye yönelik mevduat oluşturma amacıyla ciddi anlamda tasarruf gerçekleştirilmiştir. TCMB'nin faiz oranlarının piyasa şartlarına göre cazip olması nedeniyle yurt dışında çalışan vatandaşların tasarruf eğilimi, direkt yatırım yerine mevduata yönelmiştir. Yaklaşık 30 yıldır mevcut olan işçi dövizleri kalemi, TCMB bilançosunda da önemli bir kalemdir. Günümüze kadar gittikçe azalan bir yapı gösterse de işçi dövizleri gerek Türkiye ekonomisi gerekse TCMB açısından önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada öncelikli olarak 1970'li yıllardaki Türkiye ve Dünya ekonomisinin durumuna değinilecektir. Daha sonra işçi dövizleri hesabının kurulması, gelişimi, hesap türleri ve faiz oranları hakkında bilgi verilecektir. İşçi dövizleri kaleminin TCMB bilançosu içindeki yeri ve öneminden bahsedilip, işçi dövizleri kalemi ile mevduat, işçi dövizleri kalemi ile brüt döviz rezervi ve işçi dövizleri kalemi ile faiz oranları arasındaki ilişkiden bahsedilecektir. Son olarak işçi dövizleri hesabının açılması ile TCMB bilançosunda yaşanan değişim ve diğer bilanço kalemlerindeki etkiler incelenecektir.

2. 1970'Lİ YILLARDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DURUMU

İkinci Dünya Savaşı ile 1970'li yıllar arasında ekonomik durum gerek üretimde gerekse verimlilikte önemli artışlar sağlamış, Türkiye'de 1950 ve 1973 yılları arasında % 5.5 düzeyinde bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyüme, Cumhuriyetten sonraki dönemlerle karşılaştırıldığında hemen hemen iki kat bir büyüklüktedir. Yatırımlarla desteklenen büyüme, verimliliği de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Batı Avrupa'da kişi başına GSYİH %4 artmış, genel olarak GSYİH'deki değişime bakıldığında ise artış %4,8 olmuştur (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Batı Avrupa'da Ekonomik Büyüme (yıllık %)

Dönem	GSYİH	Kişi Başına GSYİH
1913-1950	1,4	0,9
1950-1973	4,8	4,0
1973-1994	2,1	1,7

Kaynak: (Temin, 2002: 4)

1. ve 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa kıtası diğer kıtalardan çok daha fazla zarar görmüş, bu zarar birçok işletme ve kuruluşa yansımıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa açık ekonomi modelini benimsemiştir. Bu dönemde Avrupa'daki nüfusun gittikçe yaşlanması, genç nüfusun azalması sonucunda, iş gücü ihtiyacı baş göstermiştir. Bu nedenle Avrupa'nın Fransa, Almanya, Hollanda gibi gelişmiş ülkeleri diğer ülkelerden iş gücü ithal etmiştir. Nüfus artışının yavaş olması nedeniyle bu dönemde Avrupa'da kişi başına gelir geçmişe göre ciddi bir biçimde artmıştır. Bununla birlikte 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol bunalımı ile bahsedilen büyüme gittikçe azalmış ve sıkıntılı bir döneme girilmiştir (Unat, 2002: 55).

Türkiye ise bu dönemde sermaye yoğun üretim yapan Avrupa ülkelerine işgücü ihraç etmiştir. Bu iş gücü Avrupa açısından hem maliyeti düşük hem de uzun süre kullanılabilir nitelikte olan genç bir yapıdadır. Türkiye 1960 yılından sonra gerek Almanya ile gerekse Avusturya, Hollanda ve Fransa ile çeşitli işçi değişim anlaşmaları yapmıştır (Şahinkaya, 2001). Yurtdışına giden işgücü 1960'lı yıllarda çok sınırlı iken, yukarıda da belirtildiği gibi 1970'li yıllarda Avrupa'da giderek azalan genç nüfus nedeniyle, Türkiye'den Avrupa ülkelerine giden işçi sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Bu durum aslında 'Altın Çağ' diye tanımlanan ve 2. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar süren Avrupa'da düşük nüfus artışı ile sanayi ve ekonomide yaşanan büyüme ve gelişmenin sonudur. Artık 1970'li yıllarda Avrupa ülkelerinde işletmelerin normal düzeyde işlerini sürdüreceği asgari düzeyde bile iş gücü kalmamış ve 1955-1973 yılları arasında gerçekleşen güçlü sermaye birikiminin korunması Avrupalılar için esas amaç olmuştur.

Genel özellikleri yukarıda açıklanan söz konusu dönemde yurt dışına giden işçi sayılarına ilişkin veriler aşağıda Tablo 2'de yer almaktadır. Buna göre, 1961 yılında yurtdışına giden işçi sayısı 1476 iken, bu sayı ilerleyen yıllarda artmış ve 1969-1970 yılında 100 bini aşmıştır. Yurt dışına giden işçi sayısı, 135 binlik rakamla 1973 yılında en üst düzeye ulaşmıştır. 1961'den 1981'e kadar ise 955 bin kişi çalışmak için yurtdışına gitmiştir. Böylece Türkiye yurtdışına giden işçilerden istihdam baskılarından uzaklaşma, büyük miktarda döviz girdilerine ulaşma ve maliyetine katlanmaksızın işçilerin niteliğini yükseltme olanağına sahip olmuştur (Küçükkalay, 1998: 2).

Tablo 2: Yurtdışına Gönderilen İşçilerin Yıllar İtibariyle Sayısal Gelişimi

Yıllar	Giden İşçi	Yıllar	Giden İşçi
1961	1.476	1972	85.229
1962	11.185	1973	135.820
1963	30.328	1974	20.211
1964	66.186	1975	4.419
1965	51.520	1976	10.558
1966	34.410	1977	19.084
1967	8.947	1978	18.582
1968	43.204	1979	23.630
1969	103.975	1980	28.503
1970	129.575	1981	39.521
1971	88.444	Toplam	955.065

Kaynak: (Talas, 1997: 194)

3. TÜRKİYE'DE İŞÇİ DÖVİZLERİ HESAPLARININ KURULMASI VE GELİŞİMİ

1960'lı yıllardan itibaren başta Federal Almanya'ya doğru başlayan işçi göçü zamanla Türkiye açısından bir döviz kaynağı potansiyeline dönüşmüştür. Bu yıllarda kazandıkları dövizleri Türkiye'ye yollayan vatandaşlar için daha organize, daha güvenli ve daha çok kazanç sağlayan bir döviz tedarik sistemine ihtiyaç vardı. Bu yıllarda gittikçe artan dış ticaret açığı için gönderilen dövizler Türkiye için çok önemli bir role sahipti. 1964 yılında işçi dövizleri gelirleri 8 milyon ABD Doları iken, 1976 yılında 1 milyar ABD Doları'nın üzerine çıkmıştır. Bunun sonucunda ödemeler dengesinde oluşan dış ticaret açığını işçi dövizlerinin karşılama oranı 1964 yılında %6 iken, bu oran 1972 yılında %109'a, 1973 yılında da %154'e ulaşmıştır. Bu karşılama oranı 1974-1978 yılları arasında ortalama %30 civarında iken daha sonra tekrar yükselişe geçmiştir fakat hiçbir zaman 1972 ve 1973'teki rakamlara ulaşamamıştır. Örneğin 1980 yılında %41, 1985 yılında %51, 1990 yılında %35, 1995 yılında %24 ve 2003 yılında %3'e kadar düşmüştür (Apak vd. 2001:168; TCMB, 2004, erişim tarihi: 25.11.2009).

Döviz piyasaları 1970'li yıllarda çok sıkı ve kontrollü bir biçimde TCMB tarafından yönetiliyordu. Bu dönemde Türk vatandaşının döviz taşınması bile izne bağlıydı. 1976 yılında ise ilk kez TCMB nezdinde 'Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları' adı altında yurt dışında çalışan Türk işçilerine yönelik, ülkeye döviz kazandırma amaçlı döviz tevdiat hesabı açılmaya başlanmıştır.

Buradaki hesapların açılma amacı devlet eliyle daha fazla işçi dövizini elde etmektir. Araçlar vasıtasıyla ülkeye gelen dövizler bankalar tarafından ilgili hesaplara kaydedilmiş, bunun sonucunda elde edilen dövizler TCMB'ye ilgili banka tarafından satılıp karşılığında Türk Lirası alınmış ve bu paralar kredi vermek amacıyla kullanılmıştır. Bu sistemdeki en büyük risk bankaların bu dövizleri TCMB'ye devretme zorunluluğunun bulunması ve kur riskiydi. Bu sistem 1983 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesine kadar bu şekilde sürmüştür. 29.12.1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 28 Sayılı Karar'ın "Türkiye'deki kişilerin, beraberinde döviz bulundurmaları hiçbir kayda tabi değildir. Bu kişiler dilerlerse, söz konusu dövizleri bankalarda açacakları hesaplarda tutabilirler ve bu hesaplardaki dövizleri, efektif olarak kullanmaları dahil serbestçe tasarruf edebilirler" (Öztürker, 1989: 29) hükmü ile 'Döviz Tevdiat Hesapları' banka kaynakları arasında yer almaya başlamıştır. Kambiyo rejiminin serbestleşmesini de kapsayan bu süreç ile artık vatandaşlar serbestçe yanlarında döviz taşıyabiliyor ve Türk Lirası ile yaptıkları tüm işlemleri döviz ile de yapabiliyorlardı. Bu yapılanmadan sonra Türkiye'de döviz tevdiat hesapları giderek artmaya başlamış ve döviz ülkenin her yerinde bulunabilir bir niteliğe kavuşmuştur.

Bu değişikliklerle birlikte değişen bir başka kavram da bankaların döviz tutma pozisyonudur. Bir bankanın aktif ve pasifindeki döviz kalemleri o bankanın döviz pozisyonunu oluşturur. Döviz bulundurma yetkisi daha önce belirtildiği gibi 1974 yılından önce sadece TCMB'ye aittir. Türk Parasını Koruma Kanunu hakkında 17 sayılı kararda "Ticari ve gayri ticari her türlü kaynaktan doğan dövizler, mülkiyeti kime ait olursa olsun, Maliye Bakanlığı adına TCMB'ye aittir" şeklinde bir ifade bulunmaktaydı. Bu nedenle 1974 yılından önce hiçbir bankanın bilançosunda döviz kalemine rastlanmaz.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra 1988 ve 2004 yılları arasında Türkiye'de döviz tevdiat hesaplarından alınan stopaj ve fon kesintisi nedeniyle yurt dışında yaşayan vatandaşların bazıları birikimlerini buldukları ülkede değerlendirmeyi tercih etmişlerdir.

Kuruluş gerekçeleri ve gelişimi yukarıda açıklanan işçi dövizleri hesaplarının türlerine ve bunların özelliklerine aşağıda yer verilecektir.

4. TCMB'DE YER ALAN İŞÇİ DÖVİZLERİ HESAP TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ

TCMB'de yer alan işçi dövizleri hesapları, hesap türü açısından Süper Döviz Hesabı (SDH) ve Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı (KMDTH) olmak üzere başlıca iki ana grupta incelenebilir. Bu hesaplar yurtdışında oturma izni bulunan, 18 yaşından büyük T.C. Vatandaşları tarafından açılabilir. Hesapların ortak özellikleri incelendiğinde, bu hesaplara vade başlangıcında TCMB tarafından belirlenen faiz uygulanır, hesaplardan para çekilmek istenildiğinde, sadece hesaptan çekilen kısmın faizi müşteri açısından kayıp teşkil eder. Hesabın geri kalan meblağı başlangıç tarihindeki faiz oranıyla aynen devam

eder. Bu durum, Türkiye’de döviz tevdiat hesapları açısından farklılık yaratacak bir unsurdur. Söz konusu döviz hesaplarının özellikleri, farklı döviz cinslerine uygulanan faiz oranları ve faiz oranlarının yıllar itibariyle gelişimi aşağıda açıklanmıştır.

4.1. Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları

KMDTH, Euro, İsviçre Frangı, Amerikan Doları ve İngiliz Sterlini cinsinden açılabilen bir döviz hesabı türüdür. Tablo 3 farklı döviz türleri için KMDTH açma limitlerini göstermektedir.

Tablo 3. KMDTH Açma Limitleri

Euro	1.000
A.B.D. Doları	1.000
İngiliz Sterlini	1.000
İsviçre Frangı	2.000

Kaynak: (TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, erişim tarihi: 5.11.2009)

Tablo 4, KMDTH için döviz cinslerine uygulanan faiz oranlarının tarihsel gelişimini göstermektedir. Söz konusu tablo incelendiğinde, son yıllarda KMDTH’ye uygulanan faiz oranlarının giderek düşüş eğilim sergilediği görülmektedir. Örneğin, bu hesap türünün faiz oranı 06.05.2008 tarihinde Euro ve ABD doları bazında 2 yıllık %1’e indirildiği için bu hesabın büyüklüğü gittikçe azalmıştır.

Tablo 4: TCMB KMDTH Faiz Oranlarının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Tarih	EURO/DM		FRF/NLG		USD		CHF		GBP	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
15.05.89	6	9	6	9	10	12	4	6	-	-
15.02.91	7,5	10	6	9	10	12	4	6	-	-
25.06.93	7,5	10	6	9	5	7	4	6	-	-
15.07.94	7,5	10	6	9	5	7	4	6	-	-
12.09.95	7	9,5	6	9	5	7	3,5	5,5	7	9
02.08.96	7	9,5	6	9	5	7	3,5	5,5	7	9
01.01.99	7	9,5	7	9,5	7	9,5	3,5	5,5	7	9,5
24.10.01	6	8,5	6	8,5	6	8,5	3,5	5,5	7	9,5
02.01.02	5	7,5	-	-	6	8,5	3,5	5,5	7	9,5

11.02.02	4	6	-	-	5	6	3,5	5,5	7	9,5
01.04.02	4	5	-	-	4	5	3,5	4,5	6	8
28.04.03	3,5	3,75	-	-	2,5	3	2	2,25	4	4,25
20.08.03	2,5	3	-	-	2,25	2,75	1,5	2	4	4,25
05.11.03	2,5	3	-	-	2,25	2,75	0,75	1	4	4,25
01.03.04	2,5	2,75	-	-	1,5	2,25	0,75	1	4	4,25
31.08.04	2,5	2,75	-	-	1,5	2,25	0,75	1	4,5	4,75
03.01.05	2,5	2,75	-	-	2,25	2,75	1	1	4,5	4,75
20.06.05	2,5	2,75	-	-	2,25	2,75	0,75	0,75	4	4
06.03.06	-	2,75	-	-	-	2,75	-	0,75	-	4
06.05.08	-	1	-	-	-	1	-	0,5	-	1

Kaynak: (TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, erişim tarihi: 25.11.2009)

4.2. Süper Döviz Hesapları

SDH, Euro ve ABD Doları cinsinden açılan hesaplardır. Hesapların asgari açılabilceği tutarlar ABD doları ve Euro için 5.000 birimdir. Bu hesaplardaki meblağlar eğer bu rakamların altına inerse hesaplar otomatik olarak KMDTH'ya dönüştürülmektedir. Hesaplardan yıllık olarak herhangi bir masraf alınmamaktadır.

Bu hesap türünde ABD Doları ve Euro için uygulanan faiz oranlarının tarihsel gelişimi Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. SDH Faiz Oranlarının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Tarih	EUR / DEM			USD		
	1	2	3	1	2	3
15.07. 94	-	-	11	-	-	8
12.09. 95	-	-	11	-	-	8
02.08. 96	-	10	11	-	7,5	8
01.01. 99	-	10	11	-	10	11
24.10. 01	9	10	11	9	10	11
02.01. 02	9	10	11	9	10	11
11.02. 02	9	10	11	9	10	11
01.04. 02	8	9	10	8	9	10

28.04. 03	7	7,25	8	6	6,5	7
20.08. 03	6	6,75	7,5	5	5,75	6,5
05.11. 03	5	5,75	6,5	4	4,75	5,5
01.03. 04	4	4,75	5,5	3	3,75	4,5
31.08. 04	3,50	4	4,75	3	3,75	4,5
03.01. 05	3	3,75	4,25	3	3,75	4,5
20.06. 05	3	3,5	4	3	3,75	4,5
06.03. 06	2,25	3,25	3,75	3	3,75	4,5
06.05. 08	2,25	2,75	3,25	2	2,5	2,75

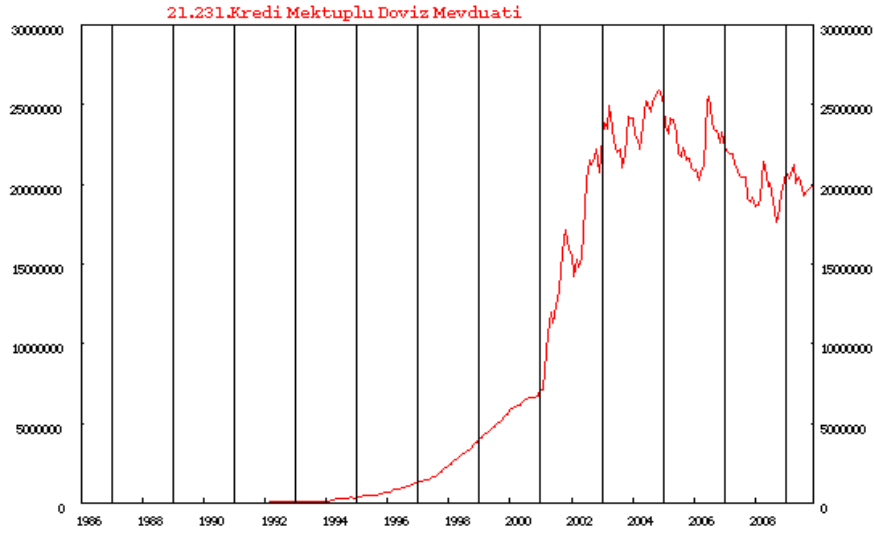
Kaynak: (TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, erişim tarihi: 26.11.2009)

5. İŞÇİ DÖVİZLERİ HESAPLARININ TCMB BİLANÇOSUNDAKİ RAKAMSAL BÜYÜKLÜĞÜ VE GELİŞİMİ

TCMB nezdinde tutulan döviz tevdiat hesapları aynı zamanda yurt içi ve yurt dışından sağlanan döviz kredisi niteliğindedir ve bu nedenle de bilançoda yükümlülükler kısmında yer almaktadır. Bu durum dünyada pek görülen bir uygulama değildir. Merkez Bankaları için aktifte Döviz, pasifte ise yerli para olması çok daha istenen bir durumdur. TCMB bilançosu ayrıntılı olarak ele alınırsa SDH ve KMDTH pasifte ciddi bir büyüklük olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşçi dövizleri hesaplarının 1976 yılından günümüze kadar olan rakamsal değişimi incelendiğinde, 1976 yılında işçi dövizleri hesabının 52,9 milyon ABD Doları büyüklüğünde olduğu görülebilir. Daha sonra 1980 yılında bu kalemin büyüklüğü 365,50 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır. Bu büyüklük, 1985 yılında 2.677,60 milyon ABD Doları, 1990 yılında 7.541,10 milyon ABD Doları, 1995 yılında 12.383,77 milyon ABD Doları, 2000 yılında 10.514,20 ABD Doları, 2005 yılında 17.712,66 milyon ABD Doları, 2009 yılında ise 13.522,15 milyon ABD Doları'dır. Bu zaman dilimlerinde 1994, 1999, 2001 gibi ekonomik krizlerin yaşandığı kritik yıllar bulunmaktadır. Türkiye'deki krizler genel olarak Türk Lirası'nın diğer döviz birimleri karşısında değerlenmesi sonucunda ortaya çıktığı için bu yıllarda döviz ihtiyacı diğer zamanlara göre daha fazladır. Bu yıllarda cari açık en üst noktaya ulaşmış, söz konusu dönemde genellikle TCMB rezervleri azalmıştır. İşçi dövizleri hesaplarının 1980'li yıllardan günümüze kadarki gelişimi Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. İşçi Dövizleri Hesaplarının Rakamsal Büyüklüğü'nün 1985 Yılından Günümüze Kadar Gelişimi

Kaynak: (TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, erişim tarihi: 14.01.2010)

5.1. İşçi Dövizleri Hesabı ve Brüt Döviz Rezervi İlişkisi

İşçi dövizleri hesabı, TCMB brüt döviz rezervi ile karşılaştırıldığında, işçi dövizleri kaleminin Türkiye için önemi daha iyi anlaşılabilir. 1990'lı yıllarda TCMB döviz rezervi 6.069 Milyon ABD Doları iken, işçi dövizleri kaleminin büyüklüğü 7.541,10 milyon ABD Doları'dır. Burada işçi dövizleri hesap büyüklüğü brüt döviz rezervinin % 124,24'üne karşılık gelmektedir. 2000 yılına gelindiğinde ise 19.635 milyon ABD Doları olan döviz rezervine karşılık, 10.514,20 milyon ABD Doları işçi dövizleri hesabı bulunmaktaydı. Buradaki oran ise % 53,55'tir. Kasım 2009 itibari ile TCMB Brüt döviz rezervi 71.510 milyon ABD Doları'dır ve işçi dövizleri hesabının büyüklüğü ise 20.046.595 bin TL. (13.565.26 milyon ABD Doları) dir. Burada da % 18,9 gibi bir karşılama oranı ortaya çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda TCMB bilançosunda brüt döviz rezervi ile eşit olan bu kalem günümüzde brüt döviz rezervinin ancak %20'sini oluşturmaktadır.

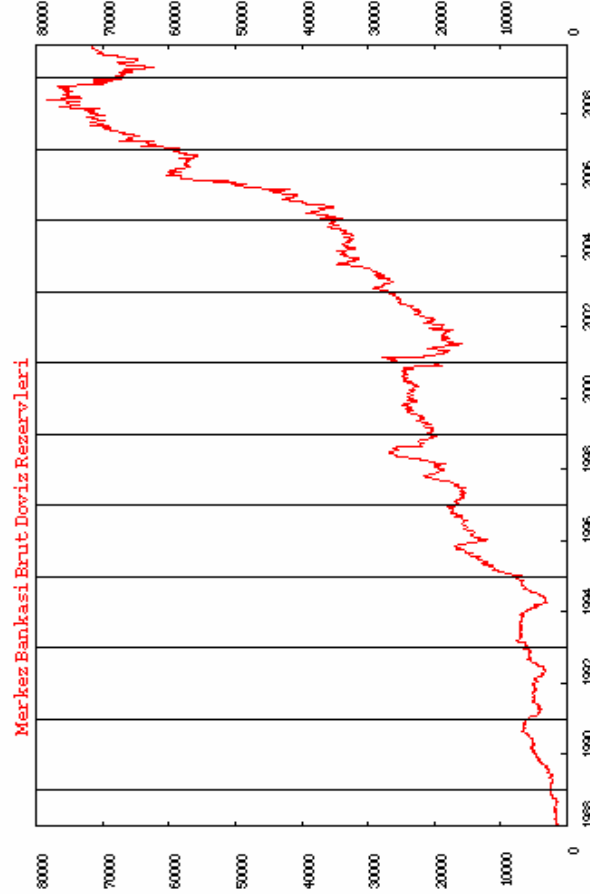
Genel olarak değerlendirildiğinde, işçi dövizleri kalemi TCMB bilançosunda giderek ağırlığı düşen bir kalem olmakla birlikte, yine de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir.

Tablo 6: TCMB Brüt Döviz Rezervi

Yıllar	Brüt Döviz rezervi (Milyon \$)
1987	1506
1990	4536,5
01.04.1994	3271,4
06.05.1994	3143,2
1995	6905,9
13.08.1999	24065
01.10.1999	23587
2000	23995
16.02.2001	27943
20.04.2001	17900
2005	34252
Kas.09	70554

Kaynak: (TCMB, www.tcmb.gov.tr, erişim tarihi: 25.02.2010)

Şekil 2. TCMB Brüt Döviz Rezervinin Yıllar İtibariyle Gelişimi

Kaynak: (TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, erişim tarihi: 25.02.2010)

Daha önce bahsedilen ve Türkiye ekonomisi için önemli tarihler sayılabilecek 5 Nisan 1994, 17 Ağustos 1999 ve 21 Şubat 2001 tarihleri brüt döviz rezervinin değişimi açısından incelendiğinde, Türkiye'nin 1994'te çok sığ, 2001 yılında biraz daha derin ve günümüzde ise iyi derinliği olan bir döviz rezervine sahip olduğu görülebilir.

5.2. İşçi Dövizleri Kaleminin Toplam Mevduat İçindeki Yeri

TCMB bilançosunun pasif kısmında mevduat bölümünün içinde yer alan işçi dövizleri kaleminin, içinde bulunduğu toplam mevduat büyüklüğüne göre ağırlığı incelendiğinde bu oranın ortalama olarak 1990'lı yıllara kadar %45 ve

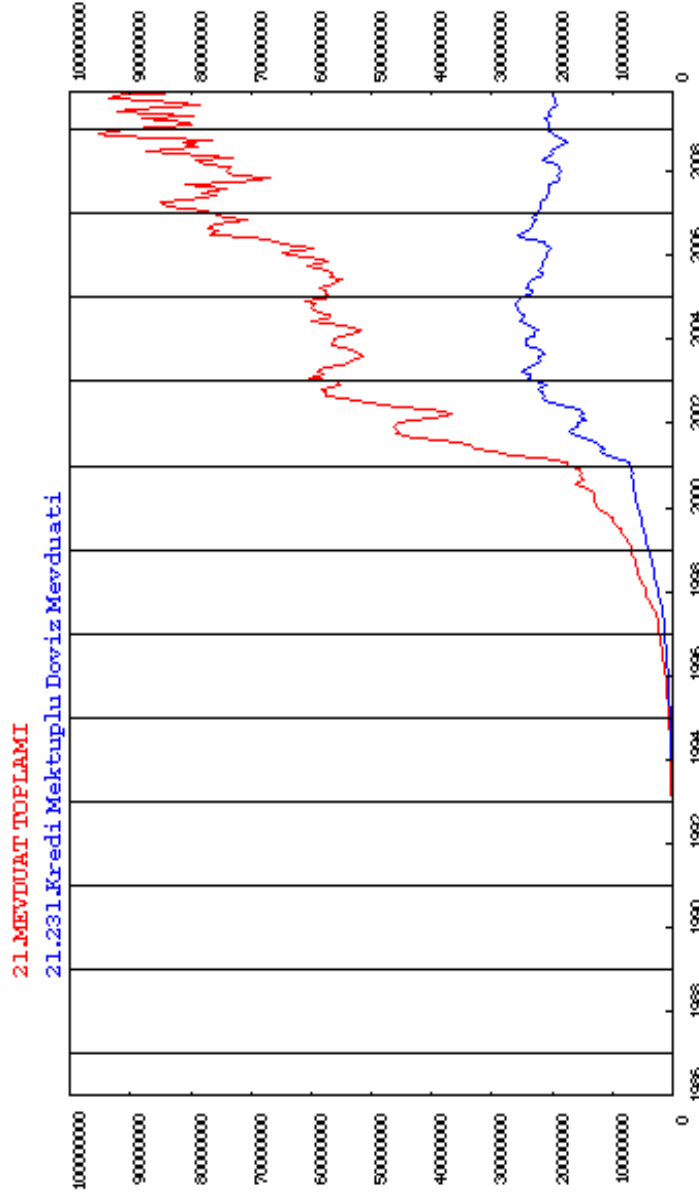
2000'li yıllarda %40 olduğu, 2005 yılından sonra ise % 25-%30 bandında değiştiği görülebilir. Türkiye'de ekonomik krizlerin yaşandığı 1994, 1999 ve 2001 yıllarında ise bu oranın içinde bulunulan yıl ortalamasının üzerinde seyrettiği söylenebilir. İşçi dövizleri mevduatının TCMB mevduat kalemi içindeki rakamsal büyüklüğü ve yıllar itibarıyla gelişimi Tablo 7 ve Şekil 3' de yer almaktadır. İşçi dövizleri kaleminin Türkiye açısından kritik dönemlerdeki (örneğin 1994, 1999 ve 2001 gibi) durumunu göstermek üzere, Tablo 7'de söz konusu yıllar için 2 adet veri verilmiştir.

Tablo 7. TCMB Mevduat Kalemi ve İşçi Dövizleri Mevduatı

YILLAR	İŞÇİ DÖVİZ HESABI TOPLAMI (Bin TL.)	MEVDUAT TOPLAMI (Bin TL.)	KMDTH-SDH/ TOPLAM MEVDUAT ORANI (%)
1985	1.574,30	4.255,50	0,37
1986	3.258,00	7.233,30	0,45
1987	6.365,20	13.479,50	0,47
1988	11.310,20	24.515,90	0,46
1989	16.523,00	34.883,00	0,47
1990	22.102,70	40.731,90	0,54
1991	33.483,50	65.630,30	0,51
1992	57.794,60	109.929,60	0,53
1993	123.091,20	215.659,10	0,57
01.1994	247.222,90	387.733,80	0,64
1994	389.186,50	643.951,70	0,60
1995	703.265,30	1.207.210,60	0,58
1996	1.317.790,80	2.198.861,70	0,60
1997	2.461.852,90	4.515.759,50	0,55
1998	4.122.660,50	6.964.127,80	0,59
10.1999	5.427.253,60	10.477.862,60	0,52
1999	5.910.492,80	12.742.396,80	0,46
2000	7.093.473,40	17.454.077,90	0,41
01.2001	10.627.173,50	26.741.727,90	0,40
2001	14.213.203,70	42.733.426,50	0,33
2002	23.905.147,00	60.184.568,00	0,40
2003	23.061.683,60	55.301.103,20	0,42
2004	23.704.855,20	57.712.594,10	0,41
2005	20.912.406,40	64.590.549,00	0,32
2006	22.113.972,40	77.074.874,10	0,29
2007	18.737.720,20	73.159.109,40	0,26
2008	20.369.355,40	79.954.208,50	0,25
11.2009	20.046.595,00	76.902.935,60	0,26

Kaynak: (TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, erişim tarihi: 10.03.2010)

Şekil 3. Mevduatın Yıllar İtibariyle Değişimi

Kaynak: (TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, erişim tarihi: 10.03.2010)

5.3. İşçi Dövizleri Hesaplarının Faiz Oranı İle İlişkisi

İşçi dövizleri hesaplarına uygulanan faiz oranlarını baz alıp, faiz oranının değiştiği yıllar işçi dövizleri mevduatı açısından incelendiğinde, işçi dövizleri mevduat toplamının faiz oranındaki değişikliklerle birlikte değişime uğradığı görülebilir.

Faiz oranları ile işçi dövizleri mevduat toplamı arasındaki korelasyon incelendiğinde, faiz oranları ile işçi dövizleri mevduat toplamı arasında anlamlı bir korelasyon olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Faiz Oranı ve Mevduat Değişimi

Yıllar	Faiz Oranı (Euro Bazlı)	İşçi Döviz Mevduat Toplamı (Bin TL)
1989	6	11.310,20
1990	7,5	22.102,70
1995	7	389.186,50
2001	6	7.093.473,40
2002	5	14.213.203,70
2003	2,5	23.905.317
11/2009	2,25	20.046.595

Tablo 9. Faiz Oranları ve İşçi Dövizleri Mevduatı Arasındaki Korelasyon

		FAİZ	MEVDUAT
FAİZ	Pearson Korelasyonu	1	-,946(**)
	Anlamlılık (2-uçlu)		,001
	N	7	7
MEVDUAT	Pearson Korelasyonu	-,946(**)	1
	Anlamlılık (2-uçlu)	,001	
	N	7	7

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

5.4. İşçi Dövizleri Hesap Kaleminin 2007 Ve 2008 Yılları İtibariyle Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi

2007 ve 2008 yıllarına ilişkin TCMB bilançosu incelendiğinde, 2007 yılı sonu itibari ile KMDTH-SDH mevduat toplamının 18.365.5507 bin Türk Lirası ve 2008 yılı sonu itibari ile de 20.723.600 bin Türk Lirası olduğu görülmektedir. Döviz hesaplarının döviz cinsine göre dağılımı ise Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. 2007 ve 2008 yılları TCMB İşçi Dövizleri Hesap Bakiyesi ve Faiz Oranları

31.12.2007			
Döviz Cinsi	Döviz Bakiyesi	TL Karşılığı	Faiz Oranları
Euro	10.294.966	17.606.450	%0,25-%3,75
ABD Doları	814.594	948.757	%0,25-%4,50
İsviçre Frangı	68.104	69.963	%0,25-%0,75
Diğer	4.443	10.337	%0,25-%4,00
31.12.2008			
Döviz Cinsi	Döviz Bakiyesi	TL Karşılığı	Faiz Oranları
Euro	9.156.802	19.602.882	%0,25-%3,25
ABD Doları	680.555	1.029.203	%0,25-%2,75
İsviçre Frangı	58.657	83.880	%0,25-%0,75
Diğer	3.484	7.635	%0,25-%4,00

Kaynak: (TCMB Bağımsız Denetim Raporu ve Finansal Tablolar, 2008: 25.)

KMDTH faiz reeskont gideri kalemi incelendiğinde, 31.12.2007 tarihi itibari ile bu kalemin 765.296 TL. ve 31.12.2008 itibari ile de 826.493 TL. olduğu görülebilir.

İşçi dövizleri hesaplarına ödenen faiz giderlerine bakıldığında ise 31.12.2007 tarihi itibari ile oluşan gider 590.241 TL. ve 31.12.2008 itibari ile de 765.336 TL.'dir.

5.5.Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları ve Süper Döviz Hesabına Döviz Girişleri ve Çıkışlarının TCMB Bilançosuna Yansıması

Yurt dışında çalışan bir Türk işçisinin 10.000 Euro birikim yaptığı ve bununla 2 yıl vadeli Süper Döviz Hesabı açtığı varsayalım. Euro'nun döviz alış kuru hesap açıldığı tarihte 1,50 TL. ve vade sonunda ise 1,60 TL olsun. Bu mevduat için vade sonunda işçi 400 Euro faiz almış olsun.

Aşağıdaki Tablo 11'den görüleceği üzere süper döviz hesabının açılması ile bilançonun aktifinde 15.000 TL. Döviz Alacakları Konvertibl kalemi artmakta, aynı şekilde pasifte KMDTH aynı miktarda artmaktadır. Tablo 12'den görüleceği üzere vade sonunda ise bilançoda pasifte mevduat kalemi 10.400 Euro karşılığı 16.640 TL. olmaktadır. Aktifte ise muhabir hesaplardaki bakiye kurdaki artış nedeniyle 16.000 TL. ve hesaba uygulanan faizin döviz satışı yapılarak zarar yazılması sebebiyle de Diğer Aktifler 640 TL. artmaktadır.

Tablo 11: Bilançoda oluşan ilk durum

AKTİF			PASİF		
	Döviz Girişi	Döviz Çıkışı		Döviz Girişi	Döviz Çıkışı
Döviz Alacakları			Mevduat		
A-Konvertibl	10.000 Euro*1.50 =15.000 TL		Muhtelif		
a-Efektif Deposu			a-KMDTH	10.000 Euro*1.50= 15.000 TL	
b-Muhabir Hesaplar					
Zarar					

Tablo 12: Bilançoda oluşan son durum

AKTİF			PASİF		
	Döv. Girişi	Döv. Çıkışı		Döv. Girişi	Döv. Çıkışı
Döviz Borçluları			Mevduat		
A-Konvertibl			Muhtelif		
a-Efektif Deposu			a-KMDTH	10.400 Euro*1,6-16.640 TL	
b-Muhabir Hesaplar		10.000 Euro*1,6=1 6.000 TL			
Diğer Aktifler					
Zarar		640 TL			

Tablo 13-Stand-By Bilançosu Etkisi

2 Yıl Vadeli SDH Açılması ile oluşan Analitik Bilanço		
	Döv. Girişi	Döv. Çıkışı
NET DIŞ VARLIKLAR		
A-Net uluslararası rezervler		
1-Brüt döviz rezervleri	15.000	-16.640
C-Diğer	-15.000	16.000
NET İÇ VARLIKLAR		640
Diğer Kalemler		640

Yurt dışındaki işçiler tarafından TCMB nezdinde açılan hesaplar ile oluşan döviz girişleri ilk başta bilançonun aktifinde yer alan net dış varlıkları etkilemezken, vade sonunda hesaplardan yapılan faiz ödemesi nedeniyle net dış varlıklar azalır ve bununla birlikte ödenen faiz etkisiyle de net iç varlıklar artar.

Stand by bilançosu açısından vade çok önemlidir. Bilançoda 1 yıllık KMDTH ile 2 ve 3 yıllık SDH hesaplarının takibi farklı şekillerde olmaktadır. Hesap açıldığında "NDV-NUR-Brüt Döviz rezervleri" kalemi, girişi olan dövizin, döviz alış kuru ile karşılığı olan 15.000 TL. kadar artmaktadır. "NDV-Diğer" kalemi ise döviz girişinden dolayı TCMB'nin yükümlülüklerindeki artış tutarı kadar artmaktadır.

Dövizin faizi ile birlikte işçiye ödenmesi durumunda ise "NDV-NUR-Brüt Döviz rezervleri" kalemi, rezervlerden çıkan dövizin karşılığı olan 16.000 TL. kadar azalmakta, "NDV-Diğer" kalemi döviz mevduatının geri ödenmesi ile yükümlülüklerde oluşan azalış nedeniyle 16.000 TL. azalacak, ödenen faiz nedeniyle, 640 TL. artacaktır. (Diğer yükümlülüklerdeki artışlar"eksi" ile azalışlar artı ile gösterilmektedir.) Sonuç olarak diğer kalemi 15.360 TL. kadar azalmaktadır. "NİV-Diğer kalemler" kalemi ise ödenen faiz tutarının zararı olan 640 TL. kadar artmaktadır.

Tablo 14: Analitik Bilanço Açısından Değerlendirme

SDH VE KMDTH'ya Döviz Giriş ve Çıkışları					
Aktif			Pasif		
	Döv.Girişi	Döv.Çıkışı		Döv.Girişi	Döv.Çıkışı
Dış varlık	1,50 *10000= 15.000 Euro	16.000	Toplam Döv. Yükümlülük.	15000	-16640
İç varlık			A-Dış yükümlülük	15000	-16640
A-Nakit İşl.					
d-Diğer		640			

Analitik bilanço açısından bakıldığında aktifte dövizin yatırıldığı gün "Dış Varlıklar" kalemi, $1,50 \times 10.000 = 15.000$ TL artmaktadır. Pasifte ise "Toplam Yükümlülükler-Dış Yükümlülükler" kalemi 15.000 TL artmaktadır. Yatırılan dövizin vadesi dolduğunda bilançonun aktifinde "Dış Varlıklar" kalemi 16.000 TL. olmakta, "İç Varlıklar-Nakit İşlemler-Diğer Kalemler" ödenen faiz tutarı (zarar) 640 TL.(400x 1,60) kadar artmaktadır. Pasifte ise "Toplam Yükümlülükler-Dış Yükümlülükler" kalemi 16.640 TL. olmaktadır.

Hesabın 2 değil de 1 yıl vadeli olması durumundaki etkiler aşağıda Tablo 15'de yer almaktadır. Burada vade farklılığı sadece "NUR-Brüt Uluslararası Yükümlülükler" kalemini etkilemektedir. 2 yıllık hesaplarda diğer hesap altında gösterilen meblağ, 1 yıllık hesaplarda "Brüt Uluslararası

Yükümlülükler-Diğer Yükümlülükler” kaleminde gösterilmektedir. Burada TCMB kasasına mevduat olarak giren 10000 Euro, Bankanın yükümlülüklerinde de 15.000 TL. artışa neden olmaktadır (Yükümlülüklerdeki artış eksi ile ifade edilmektedir). Yine aynı şekilde yatırılan mevduat faizi ile birlikte ödeneceği zaman “NDV-NUR-Brüt Döviz Rezervleri” kalemi 16.000 TL kadar azalmaktadır. “NDV-NUR-Brüt Uluslararası Yükümlülükler-Diğer Yükümlülükler” ise yükümlülükler azaldığı için 16000 TL. kadar azalacak, aynı şekilde ödenen faiz nedeniyle 640 TL artacaktır. Sonuç olarak bu kalem 15.360 TL. azalacaktır. (Yükümlülüklerdeki artışlar eksi, azalışlar artı ile ifade edilir.). NİV ise 2 yıllık hesaplara göre yine aynı işleme tabi tutulacaktır ve 640 TL artış gösterecektir.

Tablo 15. Bir Yıl Vadeli Hesap Açılması ile Analitik Bilançoda Yaşanan Değişim

1 Yıl Vadeli SDH Açılması ile oluşan Analitik Bilanço		
	Döv.Girişi	Döv.Çıkışı
NET DIŞ VARLIKLAR		
A-Net uluslararası rezervler		
1-Brüt döviz rezervleri	15000	-16640
2-Brüt Uluslar arası yükümlülükler		
Diğer Yükümlülükler	-15000	16000
NET İÇ VARLIKLAR		
Diğer Kalemler		640

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede yaşanan sermaye yetersizliği ve iş alanlarının azlığı nedeniyle, Türkiye'den Avrupa ülkelerine yoğun bir genç iş gücü akımı yaşanmıştır. Yurt dışındaki işçiler genelde ailelerini Türkiye'de bırakıp yalnız çalışmaya gittikleri için, birikimlerini Türkiye'de değerlendirmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle TCMB nezdinde kurulan işçi dövizleri hesapları hem işçiler için güvenli bir yatırım hem de ciddi kazançlar sağlamıştır

Uzun yıllardan beri TCMB bilançosunda yer alan işçi dövizleri kalemi bu çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiştir. İşçi dövizleri kaleminin toplam TCMB bilançosunun yükümlülükler kısmındaki ağırlığının yıllar itibariyle değişimi, TCMB brüt döviz rezervi ile işçi dövizleri kalemi arasındaki ilişki ve faiz oranlarındaki değişimin işçi dövizleri mevduatına etkisi araştırılmıştır.

İlk kurulduğu yıllarda Türkiye için ucuz ve maliyeti düşük olan bu kalem zamanla faizlerin yükselmesi nedeniyle ülke için bir maliyet unsuruna dönüşmüştür. Yapılan analizler ve araştırmalar sonucunda işçi dövizlerinin brüt döviz rezervinin çok büyük bir kısmını oluşturduğu, 1980'li yıllarda

Türkiye'de yaşanan cari açığı bile finanse edebilecek büyüklükte olduğu görülmektedir. Yaşanan faiz değişimleri ile analiz edildiğinde, işçi dövizleri hesaplarının faizden bağımsız olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Mevduat kalemi ile işçi dövizleri kalemi arasındaki ilişkiye bakıldığında, mevduat içindeki payı günümüzde ilk kurulduğu yıllara göre azalmakta olup, %26'ya kadar inmiştir. Türkiye'de ekonomik krizlerin yaşandığı yıllarda bu oranın %60 ve daha üzerine çıktığı görülmektedir.

Sonuç olarak, işçi dövizleri, başka hiçbir ülkede örneği olmayan bir şekilde TCMB bilançosunda ciddi bir yükümlülük kalemi olarak önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

ALPER, A. M. (2005). İşçi Dövizlerini Belirleyen Makro Ekonomik Etkenler, Türkiye Örneği, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi.

APAK, S.; AYTAÇ, A ve OĞUZHAN, A. (2001). Kentleşme Göç ve Yoksulluk. 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, ODTÜ, Ankara.

APAK, S.; OĞUZHAN, A. ve AYTAÇ, A. (2002). "Yurt Dışına İşçi Göçü ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", Kentleşme Göç ve Yoksulluk, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği, 1.Bölüm.

ARTUKOĞLU, O. S. (2005). Yurtdışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi.

KÜÇÜKKALAY, A.M. (1998). Planlı Dönemde İşgücü İstihdamı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead.DTDERGI/1ekim98/planli.htm>. (25.10.2009).

Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum. (2004). TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo4.pdf>. (10.09.2009).

ŞAHİNKAYA, S., (2002). Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'ndan Türkiye Kalkınma Bankası'na: 1975-2001 Döneminde Kurumsal Yapıdaki Temel Dönüşümler Üzerine Düşünceler ve Bazı Öneriler. <http://www.econ.utah.edu/ehrbarerc2002/pdf/P139.pdf>. (10.10.2009).

TALAS, C. (1997). Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi, İmge Kitabevi, Ankara.

TEMİN, P. (2002). The Golden Age of European Growth Reconsidered, European Review of Economic History, 6, 3-22 Cambridge University, <http://www.ekhist.umu.se/utbildning/ht03/A-kurs/temin.pdf>. (25.10.2009).

TCMB Bilançosu. (2006). Açıklamalar, Rasyolar ve Para Politikası Yansımaları.

H.SARITAŞ/İşçi Dövizlerinin Türkiye Cumhuriyet...

TCMB Bağımsız Denetim Raporu ve Finansal Tablolar (2008).
<http://www.tcmb.gov.tr/>. (25.10.2009).

UNAT, N.A. (1972a). Türkiye'nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27: 17-52.

UNAT, N.A. (1972b). Yurt Dışına Göçen Türk İş Gücü ve Dönüş Eğilimleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27: 183-206.

UNAT, N.A. (1971). Federal Almanya'nın 1666-1967'de Geçirdiği Ekonomik Buhran Açısından Yabancı İşgücü ve Türk İşçilerinin Durumu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 26: 159-180.

UNAT N. A. (2002) Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

YİĞİT, P. E. (2005). İşçi Gelirleri ve Büyümedeki Çevrimler Arasındaki İlişki, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi.